

ALEN KALAJDŽIJA

Fakultet humanističkih nauka, Mostar

TRANSLITERACIJA ALHAMIJADO PJESME *IBRAHIME TERZIJA* IZ 1895.

Pjesma *Ibrahime terzija*¹ jedna je od dosada neobjavljenih alhamijado pjesma koja predstavlja prepisivačko djelo Ibrahima Balića. Pretpostavljam da je ovo posebna verzija pjesme *Ibrahim terzija*, čiji je autor Hamza Sulejman Puzić, koju je, usmenim kazivanjem prenio od Mula-Sulejmana Tabakovića iz Novog Pazara. Inače je pjesma bila čuvana u rukopisu Salihage Džokle iz Rotimlje do 1943., kada je uništena i nestala u požaru (usp. v. Nametak 1981: 30-31).

Kako u bibliotekama nema nigdje sačuvanoga spomenutog transliteriranog rukopisa pjesme *Ibrahim terzija*, kao što je nema ni u našim zbirkama alhamijado književnosti (usp. Hadžijahić 1974; Huković 1997; Nametak 1981), na osnovu Nametkovih podataka o njezinoj tematici, kao i nekoliko puta ponovljenog refrena u verziji Istorijskog arhiva: *Ibrahime terzija*, mišljenja sam da je rukopis do kojeg sam došao jedna od verzija pjesme *Ibrahim terzija*, čiji je prvi stih zabilježen sintagmom *Ibrahime brate moj*. Formalna razlika između ovih dviju verzija jest ta što je verzija Istorijskog arhiva kraća. Pjesma *Ibrahim terzija*, koju spominje Nametak (1981: 30-31) ima 265 stihova, dok verzija do koje sam ja došao, prepisivača Ibrahima Balića, sadrži 145 stihova. Osim toga, ako ova pjesma ne pripada različitoj verziji spomenute Puzićeve pjesme, ovim se rukopisnim primjerom dobija jedna nova pjesma iz fonda alhamijado književnosti. Međutim, po svoj prilici, riječ je o istoj pjesmi različitih varijanata.

Pjesma *Ibrahime terzija*, čuvana u rukopisnoj zbirci Istorijskog arhiva, zapisana je na papiru na kojem se nalazi i *Erazi-mirie tapija* o dodjeli zemljišta (livade) iz mjesta Ustirama, posjednika Ibrahima Balića. Tapija je ovjerena u Kotarskom uredu u Prozoru, kako pokazuju potpisi i pečat na ugovoru, godine 1895. U tapiji, zbog teškoće čitanja, ne mogu se vidjeti svi podaci, a neki čitljivi sljedećeg su sadržaja: "...za Kurić (ili Hurić) i Hali Kovačević iz Ustirame o pravnom posjedu dolje opisane od Ibrahima

¹ Naslov pjesme dao sam po obliku vokativa u kojem je data ova sintagma u pjesmi da bih je značenjski distancirao u odnosu na Puzićevu verziju koju spominje Nametak (1981: 30).

Balića iz Ustirame nasljenike livade...” Na kraju pjesme, bez napisane datacije, potpisano je: “Sahib ve malik Ibrahim ibn Mustafa Balić”, tj. Vlasnik i vladar Ibrahim, sin Mustafe, Balić. Na osnovu ovih podataka došao sam do zaključka da je prepisivač Ibrahim Balić iz mjesta Ustirama, općina Prozor.

Ibrahime terzija po svome sadržaju uklapa se u korpus moralno-didaktičkih pjesama, koje, po mome mišljenju, inače spadaju po umjetničkom dometu među najslabije alhamijado pjesme. Ono što se da primijetiti jeste da period 19. st. obiluje najvećim brojem alhamijado pjesama s ovom tematikom. I pored toga što ove pjesme, nerijetko, ne predstavljaju izuzetan oblik umjetničkog književnog stvaralaštva, one su važne za izučavanje historije književnosti i historije literarnog jezika, kao i za druge humanističke discipline.

Ortografski postupak u ovoj pjesmi zasnovan je na fonetskom pisanju, kao što je inače i bila pisana tradicija alhamijado književnosti (usp. Muftić 1969), tako da se riječi pišu onako kako se izgovaraju. Uočljivo je da se suglasnici koje ne postoje u arapskom jeziku ili pismu pišu po manje-više izgrađenom uzusu: *é* se bilježi *kefom*; *č* i *ć* bilježe se jednim posebno formiranim grafemom kojim je bilježen *ha* sa trima tačkicama ispod slova; *dž* i *đ* imaju zajednički grafem *džim*; *ž* se bilježi kao *r*, ali sa trima tačkicama iznad slova; *p* se piše kao *b*, ali sa trima tačkicama ispod slova; *lj* i *nj* pišu se kao *lam* i *nun*. Neki suglasnici koji su zajednički za naš i arapski jezik pišu se, uglavnom, po već ustaljenoj formi arebice: *h* se piše kao arapsko *he*; *k* kao *kaf*, *t* kao *ta*. Pisanje vokala vršeno je na dva načina: ili pomoću hareketa, posebno formiranih znakova u arapskom pismu za obilježavanje vokala, ili pomoću posebno formiranih grafema, specijaliziranih za označavanje, pa tako: *o* i *u* pišu se pomoću *vava*; *a* i *e* pišu se elifom; *i* se piše pomoću grafema *ja*.

Zanimljivo je da se, kao i u bosančici (usp. Truhelka: 1889: 81; cit. prema Rizvić 1999: 19) zajedno pišu tonične i atonične riječi, tj. nema odvajanja klitika od riječi koja je nosilac akcenta. Mislim da se ovakav proces ima smatrati kao opća jezička tendencija u zapisivanju govornog jezika starijih, predstandardnih epoha.

Specifična leksička osobina ove pjesme, ali mahom i većeg dijela ostalih poznatih alhamijado pjesama didaktičke provenijencije, jeste izuzetno frekventna upotreba knjiških orijentalizama, koji gotovo da rastaču ostatak teksta pisanog na bosanskom jeziku. Međutim, zanimljivo je ustanoviti do koje granice orijentalizmi utječu na gramatičku strukturu bosanskog jezika i kako se oni uopće prilagođavaju ovakvoj poetskoj upotrebi. Leksička razina teksta, kao što je poznato, sekundarna je jezička pojava koja ne ostavlja bitan utjecaj na gramatičku strukturu jezika, tako da je u ovom slučaju upotreba orijentalizama (a rekao bih, inače, i drugih stranih riječi u jednom jeziku, osim ako nije nužna pojava) svedena na simboličku razinu, kako pokazuju primjeri orijentalne leksike za koju se lahko nalazi ekvivalent u domaćim leksemima. To navodi na zaključak da ova pjesma po svojoj semantičkoj strukturi ima upravo ulogu da poučava, i to ne samo na razini vjersko-moralnog izgrađivanja, nego i da čitatelja poučava orijentalnom leksiku u datome poetskom diskursu. Prema tome, stječe se dojam da moralno-didaktičke alhamijado pjesme imaju sebi svojstvenu modu, književni manir upotrebe orijentalizama, čiji je cilj i poučavanje leksiku orijentalnoga porijekla.

Refleksi glasa *jat* u slobodnoj poziciji u ovoj pjesmi, kako pokazuje analiza, jesu ikavsko-ijekavskog karaktera sa ikavskom dominacijom. No, jasno je da je dominacija ikavizma mogla biti podržana dijalekatskim porijeklom Ibrahima Balića, koji je iz Rame (usp. Peco 1980), a vjerovatno i ikavskom pisanom tradicijom. Ijekavizmi se vežu za lekseme: *potlje*, *rijeti*, *mrijeti* i *najpošljedni*, pri čemu su prva dva spomenuta upotrijebljeni po dva puta i u uglavnom odgovaraju prisutnoj ijekavskoj praksi u alhamijado književnoj tradiciji: *potlje* i *rijeti*. Ekavska zamjena glasa *jat* također odgovara prisutnoj zakonomjernosti, ali se veže i za ijekavske govore, a to je da je

ekavizam prisutan u leksemama *reči* i *jesti*. Jedino je odstupanje od ovog principa prisutno u neobičnom, vjerovatno dijalekatski formiranom obliku *seja*. Ikavska dominacija u pjesmi prisutna je i u slobodnoj i u fonološki uvjetovanoj poziciji u različitim oblicima, predstavljajući se kao ostatak prepoznatljive ikavske tradicije alhamijado pjesništva. Od jezičkih osobina ove pjesme treba spomenuti i to da autor, tj. prepisivač, uglavnom ne pravi razliku između afrikatskog para *č* i *ć*. Također je uočljivo da pisac u svome jezičkom izrazu nema progresivnog jotovanja. Ove jezičke osobine upućuju na zapadnoštokavsku osnovicu, koja je inače ostavila najznačajnijeg traga u pisanoj, a dijelom i u usmenoj, bošnjačkoj književnoj tradiciji.

Osim toga, potrebno je obratiti pažnju na fenomen različitih varijanata alhamijado pjesama. Kako pokazuje čitav niz primjera alhamijado pjesama, problem različitih varijanata i prijepisa rukopisa originalnih pjesama predstavlja izuzetno zanimljiv fenomen u tradiciji pismenosti Bosne i Hercegovine, pošto ovakvi primjeri ne samo da pokazuju dugu prepisivačku tradiciju, nego služe i kao utemeljen primjer utjecaja različitih teritorijalno-vremenskih varijacija na jednu istu pjesmu. Ovakav materijal, utemeljen, dakle, na korpusu alhamijado pisane tradicije, može poslužiti kao izvanredan poredbeni materijal u odnosu na usmenu književno-jezičku tradiciju, koja je također varijantna po spomenutim kriterijima. Značajna razlika između ovih dvaju književnih korpusa ogleda se u tome što je jedna produkt usmene, a druga pisane tradicije. Na osnovu spomenutih metodoloških postupaka, koji se trebaju tek izgraditi u jednom i drugom korpusu, može se doći do podataka o tome kako pjesme prelaze sa jednoga dijalekatskog područja na drugi te na taj način pratiti njezin razvoj i prilagođavanje terenu na kojem se ta pjesma našla. Osobito bi bili vrijedni oni zaključci i zakonitosti koje se ustanove u pjesmama alhamijado literature, te na osnovu tih pokazatelja da se primjene posebne metode u rekonstrukciji usmene poezije. Ovim se, zapravo, otvara jedno novo poglavlje u istraživačkim radovima o usmenoj i pisanoj književnoj tradiciji starijeg perioda u Bosni i Hercegovini i šire.

Ibrahime terzija

1. Ibrahime, brate moj, govorim ti / vrlo ćuj, dragom Bogu ti robuj
3. Nemoj primat ružnu huj.² Sovat / nikog ti nemoj. Hajat³ stidne lipe huj
5. Dobro poso poslušaj. Od boljeg se / naslušaj. Farz⁴ što ti je dobro znaj. U-
7. Ći, hukći,⁵ ne ćosaj.⁶ Abdest uzmi i klanjaj / pa se Bogu priklanjaj. Tuđe ajba (?)
zaklanjaj
9. Ko ti skrivi, poklanjaj. Dobro misli / i kolaj. Dobro misli ti belaj. Dizgin⁷
11. Nefsu⁸ ti podaj. Od griha se uklanjaj / u dunja⁹ se ne uzdaj. U Boga se
13. Pouzdaj. Nefsa svoga zauzdaj. Šta / 'no se otimaj, misto svoje ne mekšaj

² huja, ćud

³ život

⁴ stroga vjerska obaveza, dužnost

⁵ činiti zikr, spominjanje Boga

⁶ ašikovati, zabavljati se

⁷ uzda

⁸ strast

⁹ ovaj svijet

15. Tursko srce namekšaj, za hodžama / sve pristaj. Za budalam ne pristaj.
17. I za ludim ne ustaj. Valjaće ti potlje, znaj / U Mushafu¹⁰ pogledaj, din-
mes'elu¹¹
19. Nagledaj. Po svitu se zagledaj, pa se / dobro ugledaj. Uzmi ibret,¹² razgledaj.
21. Dragom Bogu pomagaj. Dobrim / drugom prohodaj. Sa jaramazim¹³
23. Ne hodaj. Kitab¹⁴ ovo govori: Uzmij / aje¹⁵ govori. U džemat¹⁶ sve hodi.
25. U džamiji se nahodi. Allah, Allah sve / zbori. Drugo ništa ne zbori.
27. Srce svoje operi. Od griha se pokori. Jezik srcu ugodí, po zlu
29. Potom ne hodi. Pravog puta ne shodi. / Halik¹⁷ Dragi sve vidi. Nefsa biti
31. Srdita, velika je strahota. Vo'ma¹⁸ ti je / sramota, šejtanska je rabota.
33. Dobra budi hasleta.¹⁹ Nemoj tražit dev / leta,²⁰ vet od Boga rahmeta,²¹ nemoj
imati
35. Zahmeta.²² Ibadet²³ je lipota. Ne uradit / grihota. Dobra budi hasleta. U
37. Islamu hizmeta,²⁴ ti ne miluj zineta²⁵ / i za malom²⁶ hasreta,²⁷ znadi sebi
kimeta.²⁸
39. Činit nemoj gibeta.²⁹ Uči, čini ragbeta³⁰ / i materi hurmeta.³¹ Pogle tebi
nimeta.³²
41. U Džennetu hulleta.³³ Terč³⁴ ne čini sunneta / vazda imaj abdesta. / I prođi se

¹⁰ Kur'an

¹¹ vjersko pitanje

¹² pouka

¹³ nepristojan, nevaljalac

¹⁴ knjiga Kur'an

¹⁵ stih; znak

¹⁶ zajednica

¹⁷ Stvoritelj

¹⁸ veoma

¹⁹ priprava

²⁰ vlast, gospodstvo

²¹ milost

²² poteškoća

²³ bogosluženje

²⁴ služba, usluga

²⁵ ukras, nakit

²⁶ imetak

²⁷ tuga, žalost

²⁸ vrijednost, cijena

²⁹ ogovaranje

³⁰ poštenje, vrijednost

³¹ poštivanje, uvažavanje

³² blagodat

³³ vrsta svečane odjeće koja seže do zemlje

³⁴ ostavljati, napuštati

43. Jadnog adeta. Svaka' gradi sureta.³⁵

45. Ti nejmadeš kudreta,³⁶ ti si jed / na sirota, Ibrahime terzija.³⁷

47. Sirat tanka ćuprija, od sablje je brid / kija i od dlake tankija

49. Proće tuda enbija,³⁸ sva ostala evlija³⁹ / amil halis,⁴⁰ ulema.⁴¹ Dobri ljudi

51. Svelha,⁴² muka naša golema. Brez sevaba, gu / reba.⁴³ Azab⁴⁴ grka kamdžija.⁴⁵

Od

53. Sele je mučnina. Od vatre je ružnija. Od / noći je tavnija. Od smrti je jasnija.

55. Bog je Dragi Kadija,⁴⁶ Derći esfel⁴⁷ kovija. / Duboka je dolija. Šejtanska je
jalija.⁴⁸

57. Nemoj biti delija,⁴⁹ za šejtanom hoditi / i za njime brođiti, sa Sirata pade ti

59. U Džehennem kopati, žalovito plaka / ti, u esfelu⁵⁰ goriti, u njemu se topiti

61. Vazda usem⁵¹ ustati. Akreb⁵² guje / postati. Azab neće nestati. U zindžiru⁵³

63. Ležati. U nje neće mrijeti. Zebanije⁵⁴ / pucati. Muku svaku patiti

65. Ka se stane kukati, zebanije hukati / u nar⁵⁵ vatru bacati. Onda ćeš se

67. Kajati. Tadž⁵⁶ od vatre nositi. Pišman⁵⁷ / biti, jaditi. Sam ćeš sebi ri-

69. jeti: Hej velika žalosti. Saburom⁵⁸ se / okiti. Lipom hujom zakiti.

71. Lipo ti je gledati. Kano gondžu⁵⁹ okiti. / Mlogo nemoj zboriti. Puno ćeš se

73. Varati. Potlje ćeš se koriti. Ko / će tebe žaliti. Nemoj jemin⁶⁰ činiti.

³⁵ red

³⁶ moć, snaga

³⁷ krojač

³⁸ vjerovjesnici

³⁹ dobri

⁴⁰ (dobro)činitelj čisti

⁴¹ učenjaci

⁴² suleha

⁴³ manjkavi

⁴⁴ muka, patnja

⁴⁵ kandžija, bič

⁴⁶ Sudac

⁴⁷ najgori, najniži

⁴⁸ jama, rupa

⁴⁹ bezbrižnik

⁵⁰ najgore pakleno dno

⁵¹ zmije

⁵² škorpija

⁵³ sindžir, okovi

⁵⁴ džehenemska guja

⁵⁵ džehenemska vatra

⁵⁶ kruna

⁵⁷ pokajnik

⁵⁸ strpljivost

⁵⁹ ruža

⁶⁰ sigurnost; zakletva

75. Krivo zborit, lagati. Svoju dušu / da si at (?). Kućeš ići, Bog će
77. Znat, Ibrahim, delijo. Ja sam taki / vidijo. Po svitu je hodijo.
79. Dunjaluka hotijo. Edžel-šerbet⁶¹ / popio. Ko da nije ni bio. A ko bude
81. Učijo, svoga nefsa mučijo / dobra posla činijo, aškom⁶² srce
83. Punijo, sa imanom⁶³ hodijo. / On je Džennet vidijo. Ti si nalik
85. Na behar. Kadno puhne ružičar. / Ti ćeš otić u nevar.⁶⁴ Bog je
87. Kadir, Gospodar. Hodžam čini itibar⁶⁵ / pa ćeš biti bahtijar.⁶⁶ Nemoj biti
89. Hilćar,⁶⁷ najpošljenji, brate, / čar.⁶⁸ Žestoka je vatra, nar.
91. Velik će ti biti karar.⁶⁹ Buhtan⁷⁰ nikog / ne kiti, jadan ti je ko čini. On će
93. Biti mućeni, u nar vatri spuri / će ti Džehennem je pakleni. Da nas Allah
95. Zakloni. I đunahe⁷¹ pokloni / o dušmana ukloni. Jadni vlasi,⁷²
97. Žalosni. Nikog nejma ko oni. / Od mahluka⁷³ najzadnji. U azabu
99. Ebedi.⁷⁴ Ne daj vlahu sa sobom. / Vazda zbori istinom. Ne smiji se /
101. Kahkahom.⁷⁵ Mehko zbori besidom. / Započimlji bismilom,⁷⁶ tekmi⁷⁷ čini
103. Hamdelom.⁷⁸ Plači Bogu sa hasretom / za draga srca odjednom.
105. Bog će tebi rahmetom.⁷⁹ Platiće ti / Džennetom. Dovu čini sa hajrom.
107. Dobro viči jezikom, žalovito / sa suzom. Našem caru visokom.
109. Sultan šahu golemom. Aziz hanu čestitom. Ne o-
111. timlji zulumom.⁸⁰ To džag (?) / male kaharom.⁸¹ Džehennem je potobom.
113. Bog je hakim nad tobom. Ja sam / piso kalemom.⁸² Naplako se

⁶¹ samrtni napitak

⁶² ljubav

⁶³ vjera, vjerovanje

⁶⁴ vatre

⁶⁵ čast, poštovanje

⁶⁶ sretnik

⁶⁷ varalica, nepoštenjak

⁶⁸ dobit

⁶⁹ zaključak, konac

⁷⁰ potvora

⁷¹ grijesi

⁷² Primjeri poput ovoga potvrđuju kontekstualnu leksičku antonimiju: turčin – vlah, u kojoj značenja ovih imenica ne upućuju na etničku već na vjersku pripadnost.

⁷³ stvorenja, sve stvoreno

⁷⁴ vječito

⁷⁵ grohotom

⁷⁶ Sintagma kojom se, spominjući Božije ime i svojstva, započinju svi poslovi.

⁷⁷ potpuno, cjelovito, savršeno

⁷⁸ zahvala Bogu

⁷⁹ milost

⁸⁰ nepravdom

⁸¹ žalost, briga

115. Zehrom.⁸³ Ne mislimo kaburom.⁸⁴ / Ne pada nam ni na um. Ne sudi se

117. Meselom, vego daif⁸⁵ besidom. / Ne sida se s ulemom, veg seja

119. Jednom džehelom.⁸⁶ Kadije su sa / vlahom. Z brukom jednom

121. Golemom. Oguliše rušvetom.⁸⁷ / Oni pune zinetom, Ibrahime,

123. Terzijo. Nemoj biti kadija. / Mala tuđeg avdžija.⁸⁸ I ostala

125. Hukema.⁸⁹ Bruka od nji golema. / Ostavile zalema.⁹⁰ Dušu gube

127. Sve za mal. Ko da neće biti / zeval.⁹¹ Oni jedu ko halal.⁹²

129. Izili⁹³ bi da je kal.⁹⁴ Izidoše / jetim⁹⁵ mal. Oni znadu

131. za vebal (?). Jadani ti je njihov hal.⁹⁶ Na mahšeru⁹⁷ biti sual.⁹⁸ Ba-

133. iću nehár (?), žalostan. Prez / sevaba sirotan. Đunahima⁹⁹

135. okovan. Ružnom hujom / pokovan. Dunjalukom otrovan.

137. Gaflet¹⁰⁰ uzdom zauzdan. / Valja ići na mizan.¹⁰¹ Kada

139. Dođe mahšer dan, tu će doći / insu džan,¹⁰² pa u znoju

141. Ugrijan. Bog će reći: Ja fulan!¹⁰³ Šta ću / ondan grihotan? Ti

143. Pokloni, ja Mennan, naše grihe, ja / Hamman; uzdreči illallah,

145. Dertli¹⁰⁴ srce reci ah.

⁸² pero, olovka

⁸³ trunke

⁸⁴ grob, stanje poslije smrti

⁸⁵ slab

⁸⁶ neznalice

⁸⁷ mito

⁸⁸ lovac

⁸⁹ suci, dostojanstvenici iz vlasti

⁹⁰ nepravde

⁹¹ prolazan

⁹² dozvoljena i pošteno stečena nafaka

⁹³ izjeli

⁹⁴ blato

⁹⁵ siročić

⁹⁶ stanje, situacija

⁹⁷ Sudnji dan

⁹⁸ pitan

⁹⁹ grijesi

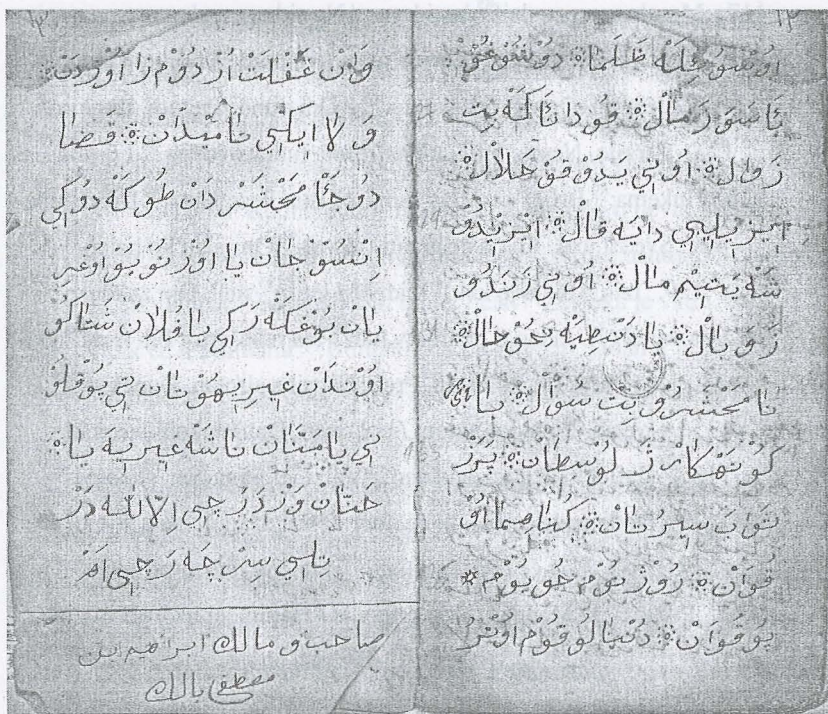
¹⁰⁰ nemar, nehaj

¹⁰¹ vaga

¹⁰² čovjeku duša

¹⁰³ taj i taj

¹⁰⁴ jadan, bolan, brižan

FAKSIMIL ORIGINALA:

Ibrahim, sin Mustafe, Balić: rukopisni primjerak pjesme *Ibrahime terzija*, br. R-380, Istorijski arhiv u Sarajevu (posljednje dvije stranice pjesme).

LITERATURA:

1. Hadžijahić, Muhamed (1974.), "Neke karakteristike stare bosansko-muslimanske književnosti", *Starija književnost*, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo
2. Huković, Muhamed (1997.), *Zbornik alhamijado književnosti*, Preporod, Sarajevo
3. Lehfeldt, Werner (1969.), *Das Serbokroatische Aljamiado-Schrifttum der Bosnisch-Hercegovinischen Muslime*, München
4. Muftić, Teufik (1969.), «O arebici i njenom pravopisu», *Prilozi za orijentalnu filologiju*, XIV-XV/1964/65, Orijentalni institut, Sarajevo
5. Nametak, Abdurahman (1981.), *Hrestomatija alhamijado književnosti*, Svjetlost, Sarajevo
6. Peco, Asim (1980.), *Pregled srpskohrvatskih dijalekata*, Naučna knjiga, Beograd
7. Rizvić, Muhsin (1999.), *Bosna i Bošnjaci, jezik i pismo*, Preporod, Sarajevo
8. Škaljić, Abdulah (1985.), *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo, peto izdanje

TRANSLITERATION OF THE ALHAMIADO POEM IBRAHIME TERZIJA 1895

Summary

In this paper we offer, along with the basic historiographic data and a short philological analysis, the transliteration of the alhamiado poem *Ibrahime Terzija*, which is not known to wider scientific and cultural public. The poem is transliterated originally and it is not formed by the editor's procedures, except supplementation, or writing of the particular punctuation marks and procedures: full stop, comma, capital and small letter, separated writing of clitics. Moreover, the transliteration is literally given even in the breakage of verses.